

Učitelji ne mogu bez pomoći stručnjaka

Od škole se ne može očekivati da bude spremna za integraciju sama po sebi, jer osim dobre volje i otvorenosti nastavnika treba omogućiti manji broj učenika u razredu, učiteljima dati znanja kako bi razumjeli autizam i znali kako dijete uči i kako mu mogu pomoći. I ne može se nekoj dobroj učiteljici ugurati četvero djece s teškoćama u razred samo zato jer nijedna druga to ne zna ili ne želi raditi. A u školi mora postojati i multidisciplinarni stručni tim ili barem stručni suradnik koji može pomoći učitelju u svakodnevnom radu s djetetom koje ima poremećaj iz autističnog spektra – rekla je Jasmina Frey Škrinjar

Piše,
Marijan Šimeg

Nedavno je u Zagrebu održan stručni skup pod nazivom „Podrška učenicima iz autističnog spektra”, koji su zajednički organizirali Centar za autizam i Agencija za odgoj i obrazovanje. Bila je to jedna od brojnih aktivnosti koje je tijekom travnja organizirao Centar za autizam kako bi obilježio Svjetski dan svijesti o autizmu (2. travnja). Cilj je svih tih aktivnosti skrenuti pozornost javnosti na potrebe i prava osoba s autizmom te poboljšati njihov položaj u društvu. Ovogodišnji je svjetski moto obilježavanja „Stop diskriminaciji!”, kojim se političarima poručuje da su osobe s autizmom još uvijek socijalno isključene i nedostavno podržane u integraciji u lokalnoj zajednici u različitim aspektima svoga života. Spomenuti stručni skup, na kojemu se okupilo stotinjak učitelja i stručnih suradnika iz osnovnih škola, organiziran je upravo s namjerom da se educiraju djelatnici u odgoju i obrazovanju, odnosno da s njima svoja

stručna znanja i iskustva podijele djelatnici Centra za autizam koji već trideset godina djeluje i radi na dobrobit osoba s autizmom.

Kako je otvarajući skup rekla **Mara Capar**, viša savjetnica za stručne suradnike edukacijsko-rehabilitacijskog profila u Agenciji za odgoj i obrazovanje, Agencija niz godina sjajno surađuje s Centrom za autizam i u edukaciji odgojno-obrazovnih djelatnika, ali i preko mobilnoga stručnog tima u kojemu djelatnici Centra i Agencije zajednički pružaju podršku školama koje nemaju stručne suradnike, a trebaju pomoć upravo u radu s djecom iz autističnog spektra. Zato u ovoj temi broja donosimo skraćena izlaganja stručnjaka o temi koja je čak i za mnoge prosvjetne djelatnike ako ne tabu tema, onda sigurno velika nepoznanica.

U svom je plenarnom izlaganju dr. sc. **Jasmina Frey Škrinjar**, profesorica na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu u Zagrebu, istaknula da nikada

nije dovoljno razgovora o autizmu, jer iako već sedamdesetak godina postoje znanstveni dokazi o nastanku, funkcioniranju, poučavanju osoba s autizmom još uvijek postoje stereotipi vezani uz taj poremećaj.

– Pedesetih godina prošlog stoljeća prevladavalo je mišljenje, a neki tako misle i danas, da je autizam uzrokovan pogreškom u ranom odgoju, zbog hladnog odnosa roditelja. No, riječ je o organskom poremećaju. Autisti su ujedno genijalci, ljudi s iznimnim sposobnostima u nekom području, ali to se događa prilično rijetko i ne može se poistovjetiti s karakteristikama autizma. Dugo se mislilo da su autisti djeca koja žive u svom svijetu, u staklenom zvonu i da će, ako te zidove uspijemo srušiti, jednoga dana postati posve „normalni”, a znamo da nije tako. Osobe s autizmom imaju emocije, ali ih ne prikazuju na način kako ih mi prikazujemo. Jednako tako ne prepoznaju tuđe emociju i ne mogu ih razlikovati

i imenovati kao drugi. Nemaju ni empatiju, ne zbog egocentričnosti i bešćutnosti, nego im nedostaje kognitivni proces zvan „teorija uma”, što nam omogućava da prepoznamo tuđe osjećaje, doživljaj i stanja pa im se prilagođavamo. Teza da su opasni i agresivni također je predrasuda, jer su osobe s različitim poremećajima ponekad agresivne baš kao i posve zdrave osobe i valja naglasiti da agresija nije obilježje autizma.

Autizam je poremećaj i u posljednjih nekoliko godina znanost ga imenuje kao poremećaj iz autističnog spektra – PAS. Da bi se moglo govoriti o poremećaju, mora postojati značajno odstupanje na tri područja – komunikaciji, socijalizaciji i ponašanju. U području socijalnih interakcija to su neverbalni oblici ponašanja, izraz lica i mimika je drugačija, uglavnom ulaze u interakciju s odraslima, jer su odrasli tolerantni. Nemaju spontane podjele interesa i združene pažnje i dijete s autizmom ne će

se okrenuti kad se svi u obitelji okrenu, jer im je nešto privuklo pažnju. Prvi simptom nije neodaživanje na ime ili razvoj govora, jer se najprije ispoljava upravo nemogućnost oponašanja koje onemogućava učenje, zatim empatiju, a onda nema ni gestovnog govora, jer dijete nema želje za komunikacijom. Valja reći da čak 50 posto djece s autizmom nema razvijen govor, a oni koji imaju često ga ne koriste za komunikaciju. Odstupanja u ponašanju treće su područje pa tu nalazimo neobične interese i fiksacije, potrebu za rutinom i motoričke stereotipije koje se manifestiraju izražavanjem nefunkcionalnih kretnji. I stereotipija se smatra nepoželjnim oblikom ponašanja, jer dokle god je dijete u stereotipiji zatvoreno je za bilo kakvo učenje i poticaje izvana.

Nikad dovoljno razgovora o autizmu

Prema novim teorijama, poremećaji autizma dijele se prema stupnju intenziteta, odnosno prema stupnju potrebne podrške, a nova je i tvrdnja da je to bihevioralan poremećaj, odnosno da ga se ne može dijagnosticirati ni na koji način nego promatranjem ponašanja i funkcioniranja pojedinca. Nema nikakve biomedicinske pretrage na osnovi koje će se ustanoviti autizam, ali se zna da on nastaje nakon poroda pa na njegovu pojavnost nema nikakvog utjecaja ponašanje majke u trudnoći, a nije ni posljedica cijepjenja, što je jedna od češćih zabluda i tumačenja pojedinač-

Jasmina Frey Škrinjar

nih primjera koji su samo splet nesretnih okolnosti i podudarnosti pojavljivanja prvih simptoma bolesti i cijepjenja baš u djetetovoj dobi od godinu ili godinu i pol. To nije bolest od koje se osoba razboli pa se izliječi, nego je stanje kao i intelektualne teškoće ili cerebralna paraliza, dakle to je stanje koje traje cijeli život i koje ima perspektivu na poboljšanje, ali ako se ništa ne poduzima može se učiniti puno dodatne štete.

Kad govorimo o inkluzivnom programu i o djeci koja idu u redoviti program uz individualizirani rad u redovitoj školi, možemo reći da u Hrvatskoj ne zaostajemo za svijetom. Poremećaj autističnog spektra velik je izazov i puno je prepreka u integraciji u školu zbog uvjeta koje treba pripremiti za svakog učenika. Jesu li naše škole spremne, jesu li učenici integrirani i kako – pitanja su na koje moramo dati odgovore. Zagovaramo integraciju i zajedništvo, ali pitanje je koju djecu s autizmom treba uključiti u redoviti sustav. Uspješna obrazovna integracija primjerena

Sudionici skupa

je za djecu koja imaju elemente autizma, koja imaju prosječnu inteligenciju i koja nemaju izrazite smetnje u ponašanju, dakle koja imaju blagi autizam, nešto najbližnje Aspergerovu poremećaju koji karakterizira poremećaj socijalne interakcije, govora i jezika, neverbalne komunikacije, ograničenih interesa te motorička nespretnost, odnosno ružan rukopis i niska postignuća u dvorani za tjelesni odgoj. Nemotiviranost, nerazumijevanje socijalnih pravila također karakteriziraju ovaj sindrom. Te su osobe beskrajno iskrene i reći će nekome da smrdi po znoju, a ne razumiju sarkazam niti metaforu. Učenik će doći u školu i ako ga zanima planeti on će stalno govoriti o svemiru ili o nekoj drugoj temi i to je nešto što ga čini osobom koju je teško voljeti i biti mu prijatelj za vrijeme odmora, a može biti i nesretan ako primijeti da ga učenici izbjegavaju.

Jezik takvih učenika može biti savršen, pedantni su, mogu govoriti u svom ritmu. Doslovni su i ne može im se reći da „bace oko na bilježnicu”, ali im takve fraze treba objasniti i oni će ih brzo naučiti i shvatiti. Njihov jezik može biti i bogat i krut, ali to je zbog načina njihova mišljenja, jer oni i materinski jezik govore kao da im je strani i nema one ležernosti, jer oni jezik stalno prevode. Često svoje misli govore naglas i toga nisu svjesni, a njihova je neverbalna komunikacija takva

da ne iščitavaju govor tijela, ne prepoznaju tugu i bol, a ako i primijete ne mogu si to prevesti. Njihovi su interesi ograničeni i na njih se fiksiraju pa postaju svojevrsne enciklopedije za pojedine teme koje poznaju u detalje. Kad ih nešto tako drži, u tome su užasno detaljni i za okolinu jako naporni. Škola je mjesto gdje naučimo lijepo pisati, ali djeca s autizmom to jednostavno ne postižu zbog motoričke nespretnosti, a i dvorana za tjelesni odgoj vrlo im je strana i ne će zaslužiti više od trojke. I ne samo zbog nespretnosti nego i zbog neshvaćanja pravila nogometa ili grančara, jer učenik ne može stajati u redu da prohoda po gredi koja je njemu apsolutno nevažna, a i u likovnom podbacuje, jer nema čvrstu strukturu sata, bučno je, mogu šetati, a sve to je učeniku s autizmom teško i zahtjevno.

Od škole se ne može očekivati da bude spremna za integraciju sama po sebi, jer osim dobre volje i otvorenosti nastavnika moramo omogućiti manji broj učenika u razredu, moramo učiteljima dati znanja kako bi razumjeli autizam i znali kako dijete uči i kako mu mogu pomoći. I ne može se nekoj dobroj učiteljici ugurati četvero djece s teškoćama u razred samo zato jer nijedna druga to ne zna ili ne želi raditi, jer je nervozna ili ima neki drugi izgovor. U školi, pak, mora postojati i multidisciplinarni stručni tim ili barem stručni suradnik koji je školovan

Radna terapija

da kvalitetno radi svoj posao. A kad u školi nema takvih djelatnika, zovite stručni mobilni tim u pomoć.

Neophodno je integrirati takvu djecu u redoviti sustav, ali ta integracija ne smije biti nauštrb drugih učenika, niti smije dodatno opterećivati učitelja. Idealna bi učiteljica u ovakvoj situaciji trebala biti kombinacija nobelovca, supermena, majke Tereze i liječnika – strpljiva, obrazovana, motivirana, snažna, blaga, duhovita, fleksibilna – i to je moguće, ali uz pomoć stručnog tima. Učitelj rad može odrediti kvalitetu života ne samo djeteta s autizmom nego i cijele njegove obitelji i zato treba uvijek imati na umu da nijedan bračni par nije odabrao biti roditelj djeteta s autizmom i kad svaki takav roditelj dođe u školu, propitkuje, sumnja i traži

čak i nerealno treba znati da on ima dijete s autizmom 24 sata dnevno i da samo za svoje dijete želi što više i što bolje – rekla je Jasmina Frey Škrinjar.

Obilježja komunikacije i stilovi učenja

O obilježjima komunikacije i stilovima učenja učenika s poremećajima iz autističnog spektra govorile su **Radmila Amanović** i **Ljiljana Umičević**, djelatnice Centra za autizam koje su naglasile veliku važnost komuniciranja koje nam omogućuje zadovoljavanje potreba.

– U prve dvije godine kod djeteta se stvaraju temelji bitnih obilježja komunikacije, a dijete s

autizmom ne samo da se ne može služiti jezikom nego nema ni komponentu neverbalne komunikacije. Ako se jezik ne može koristiti na fleksibilan način, ako se ne mogu čitati neverbalni signali, djetetu s autizmom teško je imati socijalne vještine kojima će uspostavljati kontakte s drugim osobama na primjeren način, ostvarivati sebe u interakciji s drugim osobama. Osoba s autizmom htjela bi govoriti, služiti se jezikom, ali to ne može i to je trajno stanje. Ako nema uspjeha u tome, onda će se povući i odustatati – rekla je Radmila Amanović.

– Kad je riječ o nastavi Hrvatskog jezika, valja prilagoditi nastavne jedinice učenicima s autizmom, procijeniti njihova znanja, vještine, sposobnosti i interese pa tek onda krenuti s odabirom

ŽARKA KLOPOTAN RAVNATELJICA CENTRA ZA AUTIZAM

Središnje mjesto potpore obrazovnom sustavu

Centar za autizam osnovan je 1983. godine i jedina je specijalizirana ustanova za skrb o djeci i odraslima s autizmom u Hrvatskoj. Uz odgojno-obrazovne programe jedina ima i stacionarni smještaj za osobe s autizmom. Cijeli je travanj Centar obilježavao Svjetski dan svijesti o autizmu, a sve s ciljem senzibiliziranja javnosti za autizam. Svijest o autizmu i potrebama djece s autizmom jako je važna, važno je da se ostvaruju njihova prava, a jedno je od njih i pravo na jednake uvjete odgoja i obrazovanja, pa ovaj skup upravo ide tome da se školovanje te djece odvija na najbolji mogući način. Važno je govoriti o autizmu i zbog smanjivanja predrasuda i povećanja tolerancije u društvu.

Centar ima ustrojbene jedinice u Rijeci i Splitu, a do 1995. godine imao je i zdravstveni aspekt skrbi o osobama s autizmom kada je zatvoren Odjel za dijagnostiku i diferencijalnu dijagnostiku i krizna stanja pri Psihijatrijskoj bolnici Jankomir. Može se reći da je od tada zanemaren zdravstveni pristup te dijagnosticiranje i to je nedostatak koji Centar svojim resursima nikada nije mogao

nadoknaditi, a to osjećaju i djeca s autizmom i njihove obitelji. Centar je velika ustanova koja ima edukacijsko-rehabilitacijske programe za predškolski odgoj i obrazovanje, za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje te program rehabilitacije odraslih osoba s autizmom, a osim toga se realizira i program za učenike s intelektualnim teškoćama.

Centar se želi razvijati kao referalni centar podrške i dobre prakse za predškolske i

osnovnoškolske programe. U transformaciji Centra u tom smjeru važno je da se sustavno razvije skrb za osobe s autizmom u cijeloj Hrvatskoj, da se razvije dijagnostika kako bi segment zdravstvene skrbi bio što kvalitetniji i nadamo se da će to nadležne institucije prepoznati. Imamo predškolski program s programom djelomične integracije za koji smatramo da je dobar za dio djece s poremećajem iz autističnog spektra, a imamo i osnovnoškolski program kojim potičemo odgojno-obrazovno uključivanje. U Centru postoji stručni tim koji po pozivu u suradnji s Agencijom za odgoj i obrazovanje može izaći na teren i podijeliti svoja znanja i iskustva s djelatnicima redovitih škola. U tom se smislu Centar želi razvijati kao centar potpore obrazovnom sustavu. I kad podržavamo učenika u redovitoj školi važan je holistički pristup, važno je da dijete bude integrirano u skupinu vršnjaka, jer ako djelujemo zajedno onda dijelimo i odgovornost i sreću zbog uspjeha koji je dijete s autizmom postiglo tijekom svog školovanja.

ciljeva i točno definirati zadatke pomoću kojih će učenik usvojiti određene sadržaje. Kad se radi o apstraktnom gradivu, važno ih je povezivati s konkretnim primjerima, životnim situacijama, koristiti jake strane učenika, pohvaliti ga i iskoristiti njegove interese. Često će se na nastavi morati prilagoditi tekst na grafičkoj, sadržajnoj razini kao i na razini jezičnog izražavanja pa ćemo nekad morati upotrijebiti velika tiskana slova umjesto malih, povećati font, podebljati ključne pojmove u tekstu, koristiti jednostavne rečenice, objasniti nepoznate riječi i koristiti pri tom ilustracije. Zadataci im trebaju biti prilagođeni na način da odgovore zaokruže, oboje, nacrtaju, podcrtaju, a ponekad treba dulje pričekati na njihov odgovor. Ako učenik nije razumio pitanje, potaknite ga da zatraži njegovo ponavljanje. Osim grafičkih pomagala, možemo koristiti takozvane e-komunikatore kako bi učenici učili na suvremeniji način. Svako učenje valja popratiti sa što više vizualnih materijala, slika, crteža, a ponekad učenici trebaju imati i dnevne planere, popise zadataka i potrebnih materijala, komunikacijske mape – rekla je Ljiljana Umičević.

Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Predškolski program u Centru za autizam predstavila je odgojiteljica **Dijana Kamenski**.

– Ukupno je obuhvaćeno 31 dijete u šest odgojnih grupa, a 15 ih je djelomično integrirano u redovite vrtiće. Nositelji program su rehabilitatori, uz njih su četiri terapeuta, dva odgojitelja i medicinska sestra. Sadržaji programa obuhvaćaju poticanje različitih razvojnih područja i realiziraju se kroz adaptacijski program, komunikaciju, spoznaju, motoriku, brigu o sebi, socijalizaciju, razvoj kreativnosti, djelomičnu integraciju, rad s roditeljima i stručnjacima s fakulteta i u široj okolini.

Rad se provodi kroz individualizirani program temeljen na okolinsko vizualno-kognitivnoj podršci i komunikaciji razmjernom slika, koji se temelji na svojevrsnim albumima u kojima su različite fotografije i slike i kad dijete izabere sliku pruža ju odrasloj osobi i tako s njom komunicira. Predškolski program pruža podršku redovitom sustavu procjenom i opservacijom, odabirom i izradom individualnog

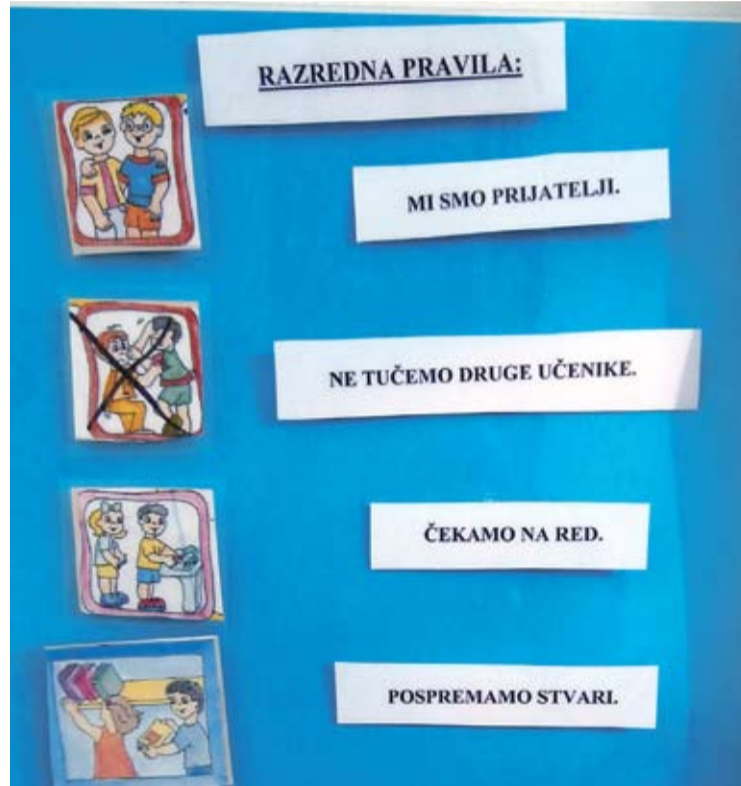
odgojno-obrazovnog programa, podrškom u provedbi redovitog programa te savjetodavnim radom. Na procjenu i opservaciju dolaze nam djeca iz cijele Hrvatske i djeca koja već imaju postavljenu dijagnozu. Jedan je od najvažnijih preduvjeta uspješne integracije spremnost djeteta, o čemu će odluku donijeti stručnjak rehabilitator koji je proveo opsežnu procjenu i opservaciju, pa se onda definira i koliko će dana u tjednu dijete boraviti u redovitoj vrtiću, a onda se kreira i program njegove djelomične integracije. Vrtić mora osigurati stručne i prostorne uvjete za takve oblike rada. Centar za autizam pruža različite oblike podrške pa tako uspostavlja kontakt s odgojiteljima i stručnim suradnicima u redovitoj vrtiću, organizira stručne posjete i razmjenu iskustava te edukaciju djelatnika redovitih vrtića. S druge strane, Centar za autizam sa svojim posebnim programom služi kao tranzicijski program za uključivanje djece preko programa djelomične integracije. Usmjereni smo na to da svako dijete uz odgovarajuću podršku barem dio vremena provede u redovitoj vrtiću. Krajnji je cilj potpuna integracija, odnosno inkluzija. Da bi se to postiglo, potrebna je kontinuirana suradnja djelatnika Centra te njihova podrška roditeljima i stručnjacima u redovitim vrtićima. Centar puno djeluje u području savjetodavnog rada kontaktima s roditeljima i stručnjacima, predavanjima i radionicama za obje kategorije te suradnjom i uključivanjem u lokalnu zajednicu – rekla je Dijana Kamenski.

Priprema djeteta za školu

Lidija Gulić i Sanja Vranić, odgojiteljice u Centru za autizam, govore o pripremi djeteta za školu te istaknule da većina roditelja iskoristi zakonsku mogućnost odgode polaska u školu.

– Nakon završenoga predškolskoga programa u Centru za autizam, moguć je nastavak obrazovanja u Centru u školskom programu ili u skupinama, što ponajprije ovisi o intelektualnom funkcioniranju djece. Druga je mogućnost djeteta uključiti u školu za djecu s intelektualnim teškoćama, a treća upisati ga u redovitu školu u okviru koje djeca mogu pohađati redovite ili prilagođene programe u redovitim razredima, dok neke čak imaju mogućnost formiranja manjih razrednih

odjela s posebnim programima. Kada dijete odlazi iz našeg programa, mi pišemo završni nalaz i mišljenje, ali ne pišemo preporuku da dijete ne ograničimo u izboru škole. Međutim, roditeljima se uvijek preporučuje kakav bi nastavak školovanja za njihovo dijete bio najprimjereniji, a konačna odluka uvijek je na roditeljima. Djeca koja nastavljaju školovanje u Centru za autizam ili odlaze u školu za djecu s intelektualnim teškoćama i dalje su takoreći pokrivena stručnim defektološkim radom, a ona koja odlaze u redovitu školu za nas su izazov i iziskuju malo drugačiju pripremu, pri čemu je izbor škole

jedna od važnijih odluka. Uvijek prednost dajemo kvartovskoj školi, koja je pogodna zbog blizine stanovanja i daje mogućnost osamostaljenja i druženje s djecom iz škole u slobodno vrijeme. Sljedeći su najbolji izbor škole s iskustvom u obuhvatu djece s PAS-om, koje imaju pozitivan stav, stručno su ekipirane, spremne na dodatne edukacije i nude pozitivno ozračje. Stoga bi idealan izbor bila kvartovska škola s navedenim karakteristikama. No, o tome odlučuju roditelji koji uzimaju u obzir udaljenost škole od mjesta stanovanja, ali i činjenicu koliko im to odgovara prema dnevnom životnom ritmu, mogućnosti odvođenja i dovođenja djeteta u školu, veličinu škole i ekipiranost škole stručnim suradnicima.

dana. Upoznavanje ide i kroz igre dramatizacije školskih aktivnosti, pregledavanje fotografija škole ili razreda, ali i kroz pripremu na način da se s djetetom zajednički sprema školska torba, obilježavanju vlastitih stvari i radi raspored školskih aktivnosti. Završetak vrtića ujedno je početak novoga životnoga razdoblja, a dijete koje je pripremljeno za školu ima pozitivan stav prema školi – zaključile su Lidija Gulić i Sanja Vranić.

Roditelji moraju sudjelovati u školovanju djeteta

Ana Ružić i Ivana Stojak, defektologinje u Centru za autizma, u svom su izlaganju govorile o individualiziranom odgojno-obrazovnom programu kod učenika s poremećajem iz autističnog spektra u redovitim školama.

– Važno je da se svakom roditelju omogući sudjelovanje u svim etapama školovanja djeteta, što utječe na ostvarivanje uspjeha i iskorištavanje maksimalnih potencijala kod djece. Planiranje odgojno-obrazovnog rada za učenike s poremećajima iz autističnog spektra vrlo je složeno, jer se učenici razlikuju po načinu učenja, komuniciranju, razvoju socijalnih vještina, često neprimjerenom ponašanju, a također postoje značajne individualne razlike u načinu utjecaja svih tih karakteristika. Programi moraju biti individualizirani, temeljeni na jedinstvenim potrebama svakog učenika, a u planiranju je važno prepoznati njihovu sposobnost procesuiranja informacija. Primjereni su redoviti programi uz individualizirane postupke, zatim redoviti programi uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke, posebni programi uz individualizirane postupke i posebni programi za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnog života i rada uz individualizirane postupke.

Od suvremene škole usmjerene na uključivanje učenika s PAS-om očekuje se da svakom učeniku omogući da razvija kompetencije, kao i da svakom nastavniku i stručnom suradniku omogući da razvija kompetencije za rad s učenicima s teškoćama te konačno i svakom roditelju da sudjeluje u svim etapama školovanja svog djeteta. Važna je i lista procjene osobitosti školskog učenja, pri čemu treba obratiti pažnju na komunikacijske vještine, brojenje, računanje, mjerenje, praktičan rad, vještinu orijentacije i strategije učenja i sociološke oblike rada. Procjenom se utvrđuje razina razvijenosti unutar

Učenici Centra za autizam s hokejašima Medveščaka na obilježavanju Svjetskog dana autizma

određenih područja, a na osnovi procjene možemo se pitati koje su potrebe učenika, što trebamo učiniti da nas učenik bolje razumije, da iskazuje svoje znanje, uspješnije čita, piše ili računa te da razvije motivaciju za učenje.

Individualizirani program pretpostavlja smanjivanje ili obogaćivanje nastavnih sadržaja u odnosu na nastavni predmet, razinu usvajanja sadržaja, vremensku dimenziju, metode, oblike, zahtjeve i sredstva rada. Individualizirano planiranje i poučavanje mora biti usmjereno na usvajanje funkcionalnih vještina s ciljem poticanja socijalne kognicije i adaptivnih oblika ponašanja. Usvajanje školskoga gradiva ne smije biti jedini prioritet i nikako ne smije biti nuštrb poticanja komunikacijskih i socijalizacijskih sposobnosti. Moguća je i poželjna prilagodba pojedinih područja u nastavnim predmetima, a nužna prilagodba metoda poučavanja.

Valja imati na umu da učenik s PAS-om ima teškoće u organizaciji radnog mjesta te u planiranju redosljeda obavljanja aktivnosti. U tom smislu može mu se pomoći da se uvede dnevnik tjednih zadataka, liste zadataka i podzadataka, liste materijala i dnevni planer, odnosno liste „što treba napraviti”. Treba provjeriti je li učenik zapisao obaveze i omogućiti nadoknade ako zaboravi obaveze te mu pružiti što više vizualnih informacija, omogućiti slikovnu potporu pisanim zadacima i slikovnu potporu kod objašnjavanja teme, zatim osigurati mu dodatno vrijeme za pisanje testa u tihoj prostoriji s pomoćnikom koji će mu interpretirati pitanja i pomoći mu u razumijevanju postavljenih zadataka – istaknule su Ana Ružić i Ivana Stojak.

Senzorne teškoće učenika s autizmom

Dr. sc. **Dragana Mamić**, pedagoginja senzorne integracije u Centru za autizam, govorila je o senzornim teškoćama učenika s autizmom i prilagodbi opreme i okoline.

– Svi podražaji koje doživljavamo utječu na više od samo

jednog osjetila i zajedno se obrađuju u mozgu u više neuroloških struktura, stoga je važno da mozak može integrirati sve informacije koje primamo osjetilima iz okoline ili iz vlastitog tijela. Senzorna je integracija neurobiološka aktivnost unutar tijela kojom živčani sustav prima i obrađuje informacije koje pristižu iz osjetila i temelj je razvoja ostalih vještina koje zahtijevaju organizirano, usmjereno ponašanje i koncentraciju. Ako učenik ima teškoća u tumačenju, integraciji i korištenju senzornih informacija koje dolaze iz tijela i okoline, to može uzrokovati teškoće u razvoju i učenju – od osjećaja manje vrijednosti i izrazito niskog samopouzdanja, podložnost stresu, teškoće kontroliranja ponašanja i lako otklonjive pažnje kao i razdražljivosti i promjene raspoloženja. Treba imati na umu da tipične razine auditivnih, vizualnih ili taktilnih podražaja učenik može osjetiti kao prejake ili preslabe.

Zato treba otkriti koji su to podražaji i njihovu razinu zadržati u okvirima podnošljivosti kako bi se smanjile aktivnosti koje zbunjuju, dezorijentiraju ili ometaju učenika u učenju i umanjile situacije koje dovode do poteškoća. Učeniku treba omogućiti umirujuća senzorna iskustva te osigurati prostor da se odmakne od senzornog podražaja koji mu smeta. Školsko je okruženje višestruko osjetljivo i u njemu dolazi do različitih situacija i promjena u kojima je učenicima s teškoćama senzornog procesuiranja potrebno više vremena da procesuiraju sve osjetilne podražaje. Senzorno preosjetljivi učenici često su preopterećeni podražajima svjetla, zvuka, dodira, mirisa ili su im same kombinacije neugodne. S druge strane, senzorno neosjetljivi učenici ne mogu mirno sjediti, često se ljuljaju, nešto žvaču, lako ih je omesti pa im je potreban dodatni poticaj kako bi se mogli bolje koncentrirati.

Cilj je stručnjaka koji provode senzornu integraciju doći do toga kako učenik s autizmom uči ili zašto ne uči te postići da učenik bude zadovoljan i sretan i da škola postane mjesto izvora

zadovoljstva, a ne mučenja. Za to je potrebna i osjetljivost vodstva škole, učitelja, roditelja i učenika, ali i njihova međusobna suradnja. Potrebna je prilagodba i primjena potrebnih strategija u razrednom okruženju. Treba voditi računa o tome na koji je način moguće uključivati potrebu kretanja u program rada s učenikom, a da se pri tome neopravdano ne ometa pažnja i igra ostale djece. Vrsta stolca, stola, položaj sjedenja, podupirač za sjedenje, podložak za klupu, za bilježnicu, vrsta pisala, sve su to stvari koje pomažu. Učinak senzorne integracije vidljiv je kroz poboljšanu senzornu obradu, viši prag tolerancije na podražaje i bolju samokontrolu ponašanja. Uočene senzorne smetnje treba iskoristiti na pozitivan način, pomoći učenicima da se nauče nositi i nadvladati ih te svrsishodno usmjeravati svoje burne reakcije na senzorne podražaje, jer sve to potiče i razvija osjećaj sigurnosti, jača samopouzdanje i vlastitu vrijednost, potiče otvorenost, produljuje usmjeravanje i održavanje pažnje na zadatke – zaključila je Dragana Mamić.

Nepoželjni oblici ponašanja

Nives Mamić, profesorica defektologinja, i **Sanja Blažević**, profesorica rehabilitatorica, govorile su o nepoželjnim oblicima ponašanja kod učenika s poremećajima iz autističnog spektra.

– Obilježja ponašanja učenika s poremećajima iz autističnog spektra jesu stereotipni i repetitivni motorički manirizmi, odnosno kretanje bez svrhe koje se manifestiraju kroz udaranje rukom, pucketanje prstom, ljuljanje, okretanje, hodanje na prstima, lupanje po predmetima, ljuljanje tijelom, vrtnju predmeta, lepršanje, zatim inzistiranje na određenim rutinama, ritualima, aktivnostima poput puta do kuće, slaganja objekata po određenom redu, sortiranje, nizanjanje, položaja predmeta u okruženju, zatvaranja vrata, zaokupljenost dijelovima predmeta, kao i zaokupljenost pokretom, okretanje vijka ili okretanje kotača na igračkama, ograničeno područje interesa i zaokupljenost nekom specifičnom temom ili predmetom, osobom te skupljačke sklonosti.

Problematično ponašanje može ugroziti zdravlje i sigurnost druge djece ili odrasle osobe, a to je i ono ponašanje koje ugrožava prava drugih ili sprječava djetetovu sposobnost funkcioniranja u društvu, sposobnost interakcije s drugima na pozitivan način. Takvo ponašanje ometa učenje, rad i odmor, a manifestira se neposlušnošću, negativizmom, agresivnošću, autoagresivnošću, destrukcijom ili pasivnim ponašanjem.

Zašto se pojavljuju nepoželjna ponašanja? Svako ima određenu funkciju pa ono može biti smanjenje frustracije i stresa, izbjegavanje zadatka ili neugodne situacije, postizanje senzornog učinka, smanjivanje napetosti, opuštanje. Zato je važno prepoznati uzrok određenog ponašanja kako bi se djetetu pomoglo da ga kontrolira. Ako razumijemo što određeno ponašanje znači za dijete, možemo ga naučiti kako da zadovolji svoje potrebe kroz primjereno ponašanje. Zato od učitelja i roditelja valja prikupiti informacije o tome što dijete voli ili ne voli, čega se boji, što ga frustrira, kakve su mu vještine komuniciranja, socijalne vještine, reakcije na senzorne podražaje, koje lijekove koristi, kako spava i jede, kakve su mu dnevne rutine. Spoznaje do kojih se dođe procjenama može se koristiti u intervencijama.

Danas se sve više ističe uloga i važnost proaktivnih i obrazovnih strategija. Proaktivnim strategijama možemo prevenirati nepoželjno ponašanje, a strategije

poučavanja i usvajanja vještina pomažu nam da dijete učimo zamjenskom ponašanju, novim ponašanjima i raznim komunikacijskim i socijalnim vještinama koje će spriječiti nepoželjno ponašanje. Proaktivne strategije podrazumijevaju strukturirano i predvidivo razredno okruženje, organiziranje aktivnosti, liste provjere aktivnosti, dnevne rasporede, popise zadataka, slikovito isticanje pravila ponašanja, a u tom cilju valja utvrditi jasna razredna očekivanja, slikovno prikazivanje očekivanih oblika ponašanja te smanjiti ili uklanjati ometajuće senzorne podražaje. U svakodnevnom situacijama učenika treba uključiti u senzorna iskustva koja na njega imaju umirujući učinak i omogućiti učeniku mjesto za opuštanje i relaksirajuću aktivnost.

Potrebno je, kad je to moguće, pripremiti učenika za moguće promjene te mu ih najaviti, zatim tolerirati određene rutine kao način nošenja sa stresom i promjenama. Obrazovna strategija više uključuje poučavanje i osnaživanje, a manje discipliniranje osobe, jer svrha im je da se učenike pouči alternativnom ili zamjenskom ponašanju. Velika je važnost komunikacijskih vještina, posebno razvijanje vještina razgovaranja poučavanjem učenika usklađivanju ponašanja i mišljenja, poticanjem i osnaživanjem neformalnog razgovaranja, primjenom pripremljenih tekstova za poučavanje društvenog konverzacijski i pravilima društvenog razgovora – zaključile su Sanja Mamić i Nives Blažević.

